

Az elnevezés azzal kapcsolatos, hogy egy Gerlach nevű személy birtokán híd vezetett át a Kis-Szamoson, s a hídon áruval átkelők a tulajdonosnak vámot fizettek. Hasonló típusú helységnév alakulás a **Bonchida** falunév. Míg azonban a Bonchida eredeti formájában, összetett névként máig fennmaradt, a Gherlahida helységnév második eleme elmaradt: 1410, Gerlah, 1456: **Gerla**.

A településnév alapjául szolgáló személynév azonos a német **Gerlach** személynévvvel, amelynek végső ch hangját a beszélők nem ejtették ki (miként a düh, juh szavak esetében sem!), s így a gerlach szabályos hangváltozással Gerla alakú szóvá rövidült. A település kialakulásának idejében a német népelem jelenlétét igazolja a szomszédos falu, **Németi** (ma Szamosújvárnémeti) neve, melynek ez volt a jelentése: "a németé".

A XVI. század első felében a Gerla mindkét nyelvben - kétféle helyesírásnak megfelelően a magyarban Gerla, a románba Gherla - még általánosan használt helységnév volt, de ugyanebben a században Gerla életében változás állt be.

Mint hogy a Gerlától északkeletre fekvő, a mai Bálványosvár alja nevű falu fölött álló Bálványosvár már helyzeténél fogva sem tudta ellátni a védelmi feladatokat, a kiszélesedő Szamosvölgyében, Gerlán, Szapolyai János megkezdte egy új vár építését. A várat Fráter György fejezte be 1542 körül. Ettől kezdve a falu, Gerla élete, sorsa az új várhoz tapadt. A vár neve a magyarban egyben a település neve is lett: 1552: **Wywar**, 1575: **Újvár**, 1632: **Gerla alias Szamosújvár**. Ez a névváltozás azonban csak a magyar nyelvhasználatban ment végbe. A román lakosság beszédében megtartotta a település rége magyar nevét és továbbra is a Gherla megnevezéssel élt.

A helység életében újabb fordulatot az örmény betelepítés hozott. Apafi Mihály fejedelem idejében Moldvából Erdélybe települt örmények jelentős része előbb Besztercén lelt otthonra, de a szászokkal való összetűzésük miatt 1700-ban (éppen 300 éve) Besztercéről Szamosújvárra költöztek. Itt, a kis település, a régi falu helyén, megkezdtek az örmény város felépítését. Ez ad alkalmat a mai megemlékezésre. Az itt lakó örményeknek ez időben még az is szándékukban volt, hogy más helységekből, főleg Gyergyószentmiklósról, Szépvíztől, Ebesfalváról (a későbbi Erzsébetvárosról) is mind ide, az épülő városba telepítsék az örményeket, és egyben kísérletet tettek a Szamosújvár városnév megváltoztatására is: 1726: **Örményváros, Armenopolis**. Ez a kísérlet az örményeknek a magyar társadalomba való beilleszkedésével, a magyarságba való beolvadásával hamvába hullt.

Muradin László

A cikk utánnnyomás a Szabadság c. napilap
2000. július 1. számából

Örmények Békésben a XVIII.- XIX. században

Erdélyi örmények már a Harruckern-féle telepítések első éveiben éltek Békésben. Ezek kereskedők voltak, eléggé tőkeerősek ahhoz, hogy a munkaerő hiányában szántóföldi művelés alá nem vont területeken legeltetéssel gulyákat hizlaljanak, nagyrészt kivitelre. Az első ilyen bérlőkről, a Karácsony és Placsintár családról 1723-ból van adatunk. Húsz év múltán már tizenkilenc pusztabérlőt számoltak össze a megyében. Tevékenységük elismeréseként a megye 1792-ben bizonyítványt adott arról, hogy "a pusztákat árendáló örmények a nemesebb fajú lovak és szarvasmarhák tenyésztésével és a marhakereskedéssel sok hasznot hajtottak a népnek". Az örmények betelepülésének bőséges bizonyítékai a gyulai katolikus anyakönyvek. Ezek ugyanis az idegen származású betelepülők első bejegyzésekor azok nemzetiségét is feltüntették: az örményeket Armenus vagy Armena szóval jelölték; ők az erzsébetvárosi, a

gyergyószentmiklósi és a szamosújvári telepeken kívül Désről, Felsőbányáról és Nagyváradról érkeztek. A megyei iratok *negyvenhét erdélyi örmény családnevet* örökítettek meg.

A Gyulán letelepedő örmény kereskedők többsége földbérlové, kisebb részük kézművessé vált. Valamennyien elhagyták az addig gyakorolt kereskedést, azt a foglalkozást, amelyet a közvélemény - tévesen - jellegzetesen örménynek ismer. A harmincnégy iparos család közül egy volt tímár, a többi csizmadia, szabó, asztalos, fazekas, fésűs és kötélverő. Idézzük néhányuknak jellegzetes örmény-magyar, családnevét: Balta, Biluska, Bocsánczi, Borbelovics, Csokány, Danszki, Dobál, Fark, Gorove, Heránus, Iszai, Izsekutz, Korbuli, Ládai, Mánási, Merza, Nits, Pertik, Verzár. A szegényebb betelepültekből és a szakmanélküliekből a telepítési kedvezményeket igénybe vevő földművesek lettek.

A Békésbe került örmény családok utódai közül csak a nemesek vehettek részt a megye közéletében, például a Kiss, Lukács, Merza, a Placsintár és a Simai családok tagjai. Örmény nemes volt Novák Antal is, az 1830-as évek reformpárti országgyűlési követe, a megyei kórház létrehozója. Hasonlóképpen Kövér László, néhány évtized múltán a gyulai sportélet megindítója, Erzsébetvárosról származó kézműves család sarja volt a történetíró Karácsonyi János.

„Nagyon igaz az a megállapítás, hogy az összetartozást legfőképpen a társadalmi helyzet határozta meg. A gyulai örmények példája is ezt bizonyítja: a városban az egyazon családból származó örmény földbérlové és telepes gazda sem érintkezett egymással, nem tartotta a rokonságot.

A magyar, német és román nemzetiségű Gyulán az örmények a magyarok között, Magyar-Gyulán laktak, s ott - örmény iskola híján, az örmény nyelv elhalásával - második nemzedékben már teljesen magyarrá váltak. Az 1848-1849-es szabadságharcban is a magyarokkal vállvetve harcoltak. Govrik Adeodat békésszentandrászi káplán hazafias beszédei és nemzetőr-főhadnagy harctéri múltja miatt ötévi várfogságot szenvedett. Ugyancsak bebörtönözték a szabadságharc után Kiss Antal őrnagyot, aki Kossuth megbízásából egyik utazó előkészítője volt a Makk József-féle osztrákellenes szervezkedésnek.

A Békésben valamikor élt örmények utódai ma ugyanúgy magyarnak vallják és tudják magukat, mint az ország más vidékein élt örmények leszármazottai. Családi hagyományaikban azonban őrzik és tisztelik dolgos, családjuknak élő őseik emlékét. Ahogyan azt őrzi az Örménykút és az Örményzug helységnev is.

Korbuly Domokos

Megjelent az Élet és Tudomány 1981. évi 21. számában

(*"Harruckern-féle telepítések"* - Johann Georg Harruckern báró 1720-ban királyi adományként kapott hatalmas birtokokat Békés, Csongrád és Zaránd vármegyékben - a szerk.)

Órangyalaink

(*Csak úgy, az ember eszébe jut, a lap első oldalán megjelenő, szokásos havi könyörgésről*)

Kilépsz a kapun s a hanyagul kitett, méretes virágcserep a harmadik emeleti ablakból rémes csattanással vágódik mögötted a járdára. Ha csak egy másodperccel később lépsz ki, fejbe talál és szörnyethalsz, "Az őrangyalom" - mondod.